

УДК: 37(09)

ВДОВЕНКО Вікторія Віталіївна –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: violetavv2015@gmail.com

ОБДАРОВАНІ ДІТИ: В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ З СУЧАСНІСТЮ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В сучасному світі інтерес до проблем обдарованості не згасає. Фахівці наукових закладів Америки та Японії підрахували, що понад 90 відсотків національного доходу країни дають лише 5 відсотків талановитих, обдарованих людей. Економісти наводять дивовижні показники, за якими освіта – найприбутковіша галузь у діяльності суспільства. Зокрема, інвестиції в початкову школу дають 40 відсотків прибутку, в середню освіту 110 відсотків, а у вищу – понад 350 відсотків прибутку від вкладеного капіталу [2, с.363]. Вказані цифри не є фантастичними: саме вони пояснюють незвичайний ривок в економіці, який зробили за останні десятиріччя такі країни, як Японія, Південна Корея, Таїланд, Тайвань. Оскільки в названих країнах і територія порівняно невелика, і природні ресурси дуже обмежені, то єдиним виходом з економічної кризи було раціональне використання інтелектуальних ресурсів. Тож, по-перше, вказані країни зуміли протягом незначного проміжку часу підвищити освітній рівень усього населення. По-друге, постановка системи освіти почала базуватися на найновітніших досягненнях психолого-педагогічних наук та щедрих асигнуваннях. І найголовніше, у вказаних країнах підвищену увагу почали приділяти тій порівняно невеликій частині підростаючого покоління, яку називають обдарованими дітьми. До подібних висновків також прийшов відомий дослідник феномена обдарованості К.Текес, який вважає, що соціальний та економічний прогрес нації, держави безпосередньо залежить від розв'язання проблем здібних і обдарованих дітей [2, с. 363]. Отже, як бачимо, проблема виявлення та навчання обдарованих дітей у світі в цілому і в Україні, зокрема, на сьогодні є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітні напрямки педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського досліджується багатьма вченими протягом багатьох років. Це такі педагоги, як І. А. Зязюн, Є. Г. Радчанін, М. Г. Мухін (гуманістичне виховання); В. А. Мосіяшенко, Ю. Д. Руденко, М. Г. Стельмахович (народна педагогіка і Сухомлинський); І. В. Волобаєва, Н. А. Калініченко, Н. В. Шахірева, Г. С. Соколовська (трудове виховання), А. М. Луцюк (педагогічна майстерність

учителя в працях В. О. Сухомлинського) та інші. Проте питання розвитку обдарованих учнів в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського, на нашу думку, вивчено недостатньо. Однією з причин цієї прогалини є те, що в педагогіці радянської доби основні акценти було зроблено на вихованні колективу і громадянина – члена колективу, на масовій підготовці трудових резервів. Тож проблема навчання обдарованих дітей, які не завжди вписувалися у норми колективу, не вважалася пріоритетною. Проте ідеї В. Сухомлинського щодо раннього виявлення та гармонійного розвитку обдарованих дітей, можна вважати, випередили свій час, співзвучні сучасним поглядам, а їх переосмислення допоможе нашій системі освіти успішно пройти складний шлях реформування та введе її на якісно новий рівень.

Мета статті – здійснити порівняльний аналіз педагогічних ідей В. О. Сухомлинського та сучасних досліджень щодо навчання та розвитку обдарованих дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Робота з обдарованими дітьми, на думку В. Сухомлинського, починається з виявлення таких дітей, причому у ранньому віці. Він писав: «...таланти не падають з неба, а відкриваються нами, вихователями...» [7, с. 98]. І робити це потрібно якомога раніше: «Найважливіше завдання занять з дошкільниками – вивчити, як мислить кожна дитина, навчити її думати, пробудити в ній допитливість, інтелектуальні інтереси» [7, с. 97].

На сьогодні загально визнаними є два підходи до розв'язування проблеми виявлення і розвитку обдарованості: перший передбачає цілеспрямовану роботу з «елітою», тобто спеціально відібраними учнями, які характеризуються вже розвиненими підвищеними здібностями; другий підхід ґрунтується на уявленнях про те, що резерви обдарованості закладені практично в кожній дитині. Тобто, обдарованою можна визнати будь-яку дитину, при цьому у кожному окремому випадку прояв обдарованості буде особливим [1, с. 42]. Саме з останнім підходом перегукуються думки В.О. Сухомлинського з приводу виявлення і розвитку талантів дитини. Педагог уважав, що кожна дитина – унікальна і в чомусь талановита, тож учитель має враховувати в своїй роботі особливості характеру, мислення дитини, адже «розумове

виховання – це постійне вивчення мислительної діяльності, це обережний дотик до мозку...». Дитину з раннього віку потрібно привчати думати та спостерігати: «Дитина думає спостерігаючи і спостерігає думаючи, – це винятково важлива умова вияву, вираження талановитості дитини. Якщо є спеціальна спрямованість процесу навчання – виховання розумної людини, – кожний стає талановитим по-своєму, підкреслюємо слова *стає талановитим ...*» [7, с. 98]. Ця думка великого педагога, вважаємо, потребує деяких уточнень. Він нічого не говорив про величину таланту і його суспільну значимість. Так, кожна дитина талановита по-своєму, але коли ми маємо на увазі саме обдарованих дітей, то це означає, що їхня обдарованість виходить далеко за межі середнього рівня. Саме такі діти є справжнім надбанням нації, саме їхні таланти при правильному розвитку і державній політиці щодо них є величезною внутрішньою інвестицією у майбутнє країни. У подальшому таких дітей і роботу з ними ми і матимемо на увазі у першу чергу.

Проте мало лише виявити обдарованість дитини. Завдання педагога – максимально розкрити та розвинути природні задатки свого вихованця. Саме тому досить важливою проблемою, на якій слід зосередити увагу, є вибір стратегії. До основних стратегій навчання обдарованих дітей відносять: прискорення, випередження, збагачення та проблематизація.

Прискорення пов'язане насамперед зі зміною швидкості навчання, а не зі змістом того, чого навчають. Проте більшість сучасних педагогів схилиються до думки, що «чисте» прискорення не дає можливості задовольнити основні пізнавальні потреби обдарованих дітей. Ця стратегія дозволяє враховувати потреби і можливості певної категорії дітей, що відрізняються високим темпом розвитку. Слід мати на увазі, що прискорення навчання виправдане лише стосовно збагаченого тією чи іншою мірою поглибленого навчального змісту. Прикладом такої форми навчання можуть бути літні та зимові табори, творчі майстерні, майстри-класи, що припускають проходження інтенсивних курсів навчання за диференційованими програмами для здібних дітей [3, с. 26].

Випереджувальне навчання дає змогу зацікавити тим, що учень докладніше буде вчити пізніше, або поглибить свої знання вивчаючи і досліджуючи якусь проблему, наприклад, готуючи наукове дослідження в МАНі (Малій академії наук) [5, с. 66].

До двох названих стратегій необхідно приєднати збагачення (збільшення обсягу навчального матеріалу). Ця проблема в освіті обдарованих дітей є своєрідною прогресивною альтернативою прискорення та випередження, яке можна починати дещо раніше. Збагачення дає можливість дитині визрівати емоційно в

середовищі однолітків, одночасно розвиваючи свої інтелектуальні здібності на високому рівні [5, с. 66]. Відповідна стратегія навчання орієнтована на якісно інший зміст навчання з виходом за рамки вивчення традиційних тем за рахунок установалення зв'язків з іншими темами, проблемами або дисциплінами. Крім того, збагачена програма припускає навчання дітей різноманітних засобів і прийомів роботи. Таке навчання може здійснюватися в рамках традиційного освітнього процесу, а також шляхом залучення учнів до участі у дослідницьких проєктах, використання спеціальних інтелектуальних тренінгів з розвитку тих або інших здібностей тощо [3, с. 26]. Для використання стратегії збагачення потрібні певні умови. Насамперед навчальна програма має бути достатньо гнучкою. Крім того, робота з обдарованими у класах з різними здібностями передбачає внутрішню диференціацію, точніше індивідуалізацію [6, с. 19]. Але працювати у такому класі дуже важко.

Проблематизація – цей тип стратегії навчання припускає стимулювання особистісного розвитку учнів. Перевага навчання в цьому випадку полягає у використанні оригінальних пояснень, перегляді наявних відомостей, пошуку нового змісту та альтернативних інтерпретацій, що сприяє формуванню в учнів особистісного підходу до вивчення різноманітних галузей знань, а також виробленню рефлексивного плану свідомості. Як правило, такі програми не існують як самостійні (навчальні, загальноосвітні). Вони є або компонентами збагачених програм, або існують у вигляді спеціальних тренінгових позанавчальних програм.

В. О. Сухомлинський, значно випередивши свій час, у педагогічних працях неодноразово описував перелічені стратегії без використання сучасної термінології. Він писав, що вчитель не може залишати поза увагою те, що інтереси підлітків значно виходять за межі шкільної програми. Об'єктом їхньої допитливості стає те, що вивчатиметься через два-три роки, у старших класах. Саме тому «жодне з питань, що виникають у підлітків, не повинне лишатися без пояснення» [8, с. 313]. У Павлівській середній школі для підлітків було створено клуб допитливих, який сприяв розвитку індивідуальних нахилів і здібностей.

Особливого значення педагог надавав створенню позитивної мотивації до навчання здібних дітей. Він писав: «Найважливіша умова розкриття і становлення здібностей, талантів, обдарованості, індивідуальних нахилів – це багатство інтелектуального фону, на якому відбувається оволодіння знаннями» [7, с. 101]. Василь Олександрович наголошував, що школяр не може цікавитися лише уроками, підручниками і виконанням обов'язкових завдань. Сфера його інтересів має бути значно ширшою. А показати «неозорий океан знань»,

спонукати дитину до виходу за межі програми має вчитель. «Тільки завдяки тому, що кожний педагог стає центром інтелектуального життя, у школі з'являються вихованці здібні, талановиті, обдаровані, які набагато випереджають своїх ровесників у тій чи іншій сфері діяльності» [7, с. 101]. Великого значення в розумовому розвитку обдарованого учня В. Сухомлинський надавав самоосвіті. В праці «Народження громадянина» педагог писав: «Багаторічний досвід переконає: чим більше прочитав і дізнався підліток не на уроці, незалежно від уроку, не для уроку, тим з більшою повагою ставиться він до знань взагалі, до розумової праці, до вчителя і до самого себе» [10, с. 411]. Саме тому вчитель повинен не лише дати учневі на уроці певні знання зі свого предмету, а й «пробудити жадобу знань, прагнення підлітка вийти за рамки уроку – читати, досліджувати, думати» [10, с. 411]. В Павлівській середній школі для інтелектуальних запитів учнів працювали науково-предметні гуртки: «Це були вогнища інтелектуального життя, завдяки яким у школі живе культ книжки і дух самоосвіти» [10, с. 426].

Серед сучасних педагогів та психологів є багато прибічників методу розвиваючого дискомфорту, який передбачає формування та розвиток у школярів здібностей і навичок активно діяти в ситуаціях підвищеної складності і (або) тимчасових перешкод, а в результаті появу потреби в переборенні труднощів (коли легко здається нудним і не приваблює суб'єкта). В основі цього методу лежить розвиваюча мікрокриза, тобто переломний момент, коли учень починає переборювати стан високої напруги, тривоги, навіть паніки і починає активно діяти для досягнення потрібного результату [11, с. 16]. Метод розвиваючого дискомфорту дозволяє виховувати радість переборювання труднощів, радість важкої перемоги. Співзвучні думки В.О. Сухомлинський висловлював ще у далекому 1969 році у своїй відомій праці «Серце віддаю дітям». Педагог стверджував, що починаючи з початкової школи вчитель повинен прищеплювати дітям навички напруженої, творчої розумової праці: «Завдання початкової школи – поступово привчити учнів переборювати труднощі не тільки в фізичній, а й інтелектуальній праці... Ні в якому разі не можна допускати, щоб усе давалося учням легко, щоб дитина не знала, що таке труднощі... Якщо дитині в навчанні все дається легко, в неї поступово формуються лінощі думки, що розбещує людину, зумовлює легковажне ставлення до життя» [9, с. 112]. Особливо це застереження є актуальним для обдарованих дітей: «Як не дивно, але лінощі думки розвиваються найчастіше в здібних дітей, якщо процес навчання не відкриває перед ними посильних труднощів» [9, с. 112]. Проте в цьому питанні важливо знати міру. Так В. Сухомлинський критикував учителів,

які вважають своїм досягненням те, що їм вдається створювати на уроці «обстановку постійного розумового напруження» дітей. «Найчастіше, – писав педагог, – це досягається зовнішніми факторами, що виконують роль вуздечки, яка тримає увагу дитини: частими нагадуваннями (слухай уважно), різким переходом від одного виду роботи до іншого, перспективою перевірки знань відразу після пояснення, необхідністю відразу після пояснення якогось теоретичного положення виконати практичну роботу» [9, с. 119]. Проте всі ці прийоми лише створюють видимість активної розумової праці, і подібне постійне напруження сил є протиприродним для дитини, воно знесилює нервову систему. Саме тому педагог був переконаний, що «найголовніше в цій тонкій сфері виховання – постійна розумова діяльність без перевтоми, без ривків, поспіху і надриву духовних сил» [9, с. 120].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, обдарованість дитини, її здібність до мислення, творчості, навчання сьогодні розглядаються суспільством не тільки як винятковість, а як потенціал майбутнього нашої держави. Тому проблеми обдарованості, творчості, інтелекту повинні переростати у послідовну державну політику, спрямовану на адекватне стимулювання творчої праці фахівців, на захист таланту. Створення умов, які забезпечували б виявлення і розвиток обдарованих дітей, реалізацію їх потенційних можливостей, має стати одним із пріоритетних соціальних завдань.

У даній розвідці ми лише окреслили основні напрямки роботи з обдарованими дітьми у контексті педагогіки Василя Сухомлинського. На наш погляд, конкретизація цілого ряду положень у цьому напрямку є темою окремого більш широкого дослідження.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. С. Врахування у навчанні особливостей обдарованої дитини як чинник підвищення якості знань учнів // Проблеми підвищення якості освіти у контексті Євроінтеграційних процесів: досвід, інновації, перспективи / За ред. О. А. Дубасенюк: Зб. наук.-метод. праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – 200 с.
2. Вдовенко В. В. Дитяча обдарованість: проблеми організації навчання // Науково-методичне забезпечення рівного доступу до якісної освіти в умовах її модернізації. Науково-методичний вісник. – Кіровоград, 2006. – № 42. – С. 363 – 373.
3. Волобуєва Т. Б. Розвиток творчої компетентності школярів. – Х.: Видавнича група «Основа», 2005. – 112 с.
4. Гур'янова О. В. Школа радості – переключник поколінь // Школа першого ступеня: теорія і практика: Зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені

Григорія Сковороди. – Випуск 21. – Переяслав-Хмельницький, 2007. – С. 115–122.

5. Журова А. Робота з обдарованими учнями. Формування дослідницького способу мислення в системі Малої академії наук // Рідна школа. – 2005. – №3. – С. 66–67.

6. Красногоров В. О. Методи навчання обдарованих дітей // Обдарована дитина. – 1999. – №5. – С. 18–25.

7. Сухомлинський В. О. Розумове виховання і всебічний розвиток дитини // Вибр. твори: в 5 т. – К.: Рад. Школа, 1976. – Т.1. – С.91 – 105.

8. Сухомлинський В. О. Розумова й мовна діяльність підлітків // Вибр. твори: в 5 т. – К.: Рад. Школа, 1976. – Т.1. – С. 309.

9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Вибр. твори: в 5 т. – К.: Рад. Школа, 1976. – Т. 3. – С. 112

10. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибр. твори: в 5 т. – К.: Рад. Школа, 1976. – Т. 3. – С. 411.

11. Хромова Т. Одаренний ребёнок нуждается в дискомфорте // Відкритий урок. – 2003. – №1. – С. 14–18.

REFERENCES

1. Antonova, O. E. (2006). *Vrahuvannya u navchanni osoblivostey obdarovanoi ditini yak chinnik pidvischenyia yakosti znan uchniv*. [Taking into account the learning of the characteristics of a gifted child as a factor in improving the quality of students' knowledge]. Zhitomir.

2. Vdovenko, V. V. (2006). *Dytiacha obdarovanist: problemy orhanizatsii navchannia*. [Children's Giftedness: Problems in Learning Organization]. Kirovohrad.

3. Volobuieva, T. B. (2005). *Rozvytok tvorchoi kompetentnosti shkoliariv*. [Development of pupils' creative competence]. Kharkiv.

4. Hurianova, O. V. (2007). *Shkola radosti – pereklyk pokolin*. [School of joy – the call of generations]. Pereiaslav-Khmelnyskyi.

5. Zhurova, A. (2005). *Robota z obdarovanymy uchniamy. Formuvannia doslidnytskoho sposobu myslennia v systemi Maloi akademii nauk*. [Work with

gifted students. Formation of the research method of thinking in the system of the Small Academy of Sciences]. *Ridna shkola*.

6. Krasnoholov, V. O. (1999). *Metody navchannia obdarovanykh ditei* [Methods of teaching gifted children]. *Obdarovana dytyna*.

7. Sukhomlynsky, V. O. (1976). *Rozumove vykhovannia i vsebichnyi rozvytok dytyny* [Intellectual education and comprehensive child development]. Kyiv.

8. Sukhomlynsky, V. O. (1976). *Rozumova y movna diialnist pidlitkiv*. [Intellectual and language activities of adolescents]. Kyiv.

9. Sukhomlynsky, V. O. (1976). *Sertse viddaiu ditiam* [I give my heart to the children]. Kyiv.

10. Sukhomlynsky, V. O. (1976). *Narodzhennia hromadianyna*. [Birth of a citizen]. Kyiv.

11. Hromova, T. (2003). *Odaryonnyi rebyonok nuzhdaetsya v diskomforte*. [A gifted child needs discomfort]. *Vidkrytyi urok*.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ВДОВЕНКО Вікторія Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центрально українського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія освітніх процесів в Україні другої половини XIX – XX ст., робота з обдарованими дітьми, методика навчання математики тощо

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

VDOVENKO Victoria Vitalyevna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Preschool and Primary Education Methodology of Centralukrainian Volodymyr Vinnichenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: History of educational processes in Ukraine of the second half 19–20th century, education of gifted children, technique of training in mathematics.

Дата надходження рукопису 27. 08. 2018 р.

Рецензент – д. п. н., професор М. І. Садовий

УДК 37.015.31:78

ДІДИЧ Галина Степанівна – кандидат педагогічних наук, доцент, почесний професор кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: didych.h@i.ua

ІДЕЇ МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний період розвитку суспільства в нашій незалежній державі, нові перетворення, що впроваджуються в усі галузі життя потребують і від освітян переходу до якісно нового рівня педагогічної праці.

Особливості актуальності в цих умовах набуває оновлення змісту освіти, відхід від застарілих форм навчання, що вже не відповідають сучасним завданням формування планетарного мислення молодого покоління. Розробка нових форм навчання з використанням різних видів мистецтва, поява інноваційних підходів, у свою чергу, дають